

Γιάννης ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Η ΠΙΘΑΝΟΛΟΓΗΣΗ
ΩΣ ΜΕΘΟΔΟΣ ΑΠΟΔΕΙΞΗΣ
ΣΤΟΝ ΓΟΡΓΙΑ*

Περίληψη

Ἡ πιθανολόγηση εἶναι μιὰ ἔννοια κοινὴ σέ ὅλη τὴν ἑλληνικὴ σκέψη ἀπὸ τίς πρῶτες τῆς ἀρχές. Ὡς τρόπος ἀπόδειξης ὡστόσο ἐμφανίζεται μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ρητορικῆς στὴ Σικελία καὶ ἐντάσσεται στὴν τακτικὴ τῆς συμπερασματολόγησης καὶ τὴν τέχνη τῆς πειθοῦς.

Ἡ πρώτη χρῆση τῆς μεθόδου αὐτῆς πρέπει νὰ ἔγινε στὰ πλαίσια τῆς δικαστηριακῆς τακτικῆς μὲ τὸν συγκεκριμένο σκοπὸ τὴν ὑπέρβαση τῶν ἀδιεξόδων στὴ λογικὴ-δικονομικὴ διαδικασία ποὺ δημιουργοῦνταν ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τῶν παραδοσιακῶν στοιχείων (μαρτύρων, ὀρκῶν κτλ.). Ἡ πιθανολόγηση εἶναι ἔτσι μέρος τῆς τακτικῆς τῶν ἐντεχνῶν πίστεων καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρία μιᾶς λογοκρατικῆς ἀποδεικτικῆς: ἐπιδίωξη πειθοῦς μὲ λογικὰ ἐπιχειρήματα, ἀνεξάρτητα κάποτε καὶ ἀπὸ τὸ πραγματολογικὸ περιεχόμενο τῆς ὑπόθεσης. Μὲ τὸ εἶδος γίνεται προσπάθεια νὰ ἐκφραστεῖ ἕνας βαθμὸς βεβαιότητας.

*Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη καὶ συμπληρωμένη μορφή μιᾶς ἀνακοίνωσης ποὺ ἔγινε στὰ πλαίσια τοῦ Διεθνoῦς Συμποσίου γιὰ τὴν Ἀρχαία Σοφιστικὴ (Ἀθήνα, Σεπτέμβριος 1982).

Στή σοφιστική συνδέεται καί μέ ἄλλες ἀρχές: σχετικότητα, ἀντιλογίες (πρβλ. καί Τετραλογίες τοῦ Ἀντιφώντα), ἀναλογία, πού λειτουργοῦν ὡς παράμετροι γιά τήν πραγματοποίηση κάθε φορά τῆς ἀπόδειξης ἀπό τοῦ εἰκότος.

Στόν Γοργία διαπιστώνεται ἐπίσης ἡ χρήση τῆς μεθόδου στό ἐπίπεδο τῆς ἐπιχειρηματολογίας καί στά πλαίσια γενικά τῆς ἀποδεικτικῆς. Μιάς ἀποδεικτικῆς στήν τυπικά λογική μορφή τῶν συλλογιστικῶν κατασκευῶν, ὅπου κύριος σκοπός εἶναι νά φανεῖ ἡ δύναμη τοῦ λόγου καί παράμετρος τοῦ εἰκότος εἶναι ἀκριβῶς ἡ πειστική ἐνέργεια τοῦ λόγου.

Ἡ χρήση τῆς πιθανολόγησης ταιριάζει μέ μερικά χαρακτηριστικά τοῦ Γοργία:

- νά ὑποστηρίζει μιᾶ ὁποιαδήποτε θέση, ἀντίθετη σέ κάθε δοσμένη (χρήση ἀντίθεσης γενικά)
- νά χρησιμοποιεῖ ὑποθετικούς συλλογισμούς ὡς ἀφετηρίες τῆς ἀποδεικτικῆς διαδικασίας
- νά ἐπιδιώκει νά δείξει τή δύναμη τοῦ λόγου ὡς δύναμη πειθοῦς πού ἰσχύει πέρα ἀπό κάθε πραγματολογικό περιεχόμενο κάθε θέσης.

Ὁ Γοργίας χρησιμοποιεῖ τή μέθοδο τοῦ εἰκότος ἰδιαίτερα στούς δύο λόγους (*Ἑλένη*, *Παλαμήδης*) πού τυπικά πλησιάζουν στό εἶδος τοῦ δικανικοῦ λόγου καί μάλιστα τῆς υπεράσπισης. Ἡ ἐπιχειρηματολόγηση γίνεται μέσα ἀπό κοινούς τόπους τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας ἢ τυπικά λογικές ἀκολουθίες πού εἶναι κατασκευές, ἀνεξάρτητα ἀπό τόν πραγματικό χῶρο. Στήν περίπτωση ὡστόσο τῆς *Ἑλένης* δέν εἶναι ἔξω ἀπό το μῦθο. Ἡ ἀντίθεση δέν ἔχει νά ἀντιμετωπίσει μιᾶ πραγματικότητα, ἀλλά ἕνα ἀντικείμενο μῦθου, δηλ. μιᾶ ἀπαρτισμένη κατασκευή ἀνθρώπινου νοῦ.

Χαρακτηριστικό τῆς διαδικασίας εἶναι τό ὅτι γίνεται προσπάθεια νά ξεπεραστεῖ μιᾶ ἀρνητική κρίση μέ τό νά ἀποδειχτεῖ ὅτι δέν ἰσχύει ἡ ἀντίθετή της.

Στή ρητορική, τουλάχιστον στήν πρώτη φάση της, τό εἶκος ἐπιδιώκει γενικά νά ὑπερβεῖ τό οὐκ οἶδα (τά κενά τῶν ἀποδείξεων), γιά νά ἐξασφαλίσει μιᾶ μορφή γνώσης. Στόν Γοργία ὑπάρχει μιᾶ διαφορά, ὅτι δέν ἐπιδιώκεται ὁπωσδήποτε ἡ γνώση, παρόλο πού καί σέ αὐτόν (π.χ. στούς δύο λόγους) λειτουργεῖ τό στοιχεῖο τῆς ὑπέρβασης τῶν κενῶν καί γι' αὐτό ἐπινοεῖ τά εἰκότα (*Ἑλένη*) ἢ συσσωρευτικά τίς διάφορες δυνατότητες στόν *Παλαμήδη*. Ὁ κύριος σκοπός του ὁμως δέν εἶναι τό πρόβλημα ἀνάμεσα στά οὐκ οἶδα - οἶδα, ἀλλά ἡ κατάδειξη τῆς διαδικασίας ἄρσης κάθε θέσης καί ἡ παράσταση τῆς συμπεριφορᾶς καί παθολογίας τοῦ λόγου. Στό γνωσιολογικό ἐπίπεδο ἐνεργεῖ πῶς ἔντονα ὁ σχετικισμός καί τά στοιχεῖα πού λειτουργοῦν συντείνουν στήν ἀνάπτυξη τῆς ἐννοίας τοῦ καιροῦ.

Ἡ τεχνική τοῦ εἰκότος στήν ἀποδεικτική διαδικασία, δηλ. ἡ μέθοδος τῆς πιθανολόγησης γιά τή συναγωγή συμπερασμάτων, ἀποτελέσσε μιᾶ ἐπινοήση πού ἀπέβλεπε νά διευρύνει τήν ἐμβέλεια τῆς ἀποδεικτικῆς λειτουργίας. Ἦταν ἕνα συνειδητό προοδευτικό βῆμα, τόσο στά πλαίσια τῆς φιλοσοφικῆς ἀναζήτησης, ὅσο καί, κυρίως, στίς ἐπιδιώξεις τῆς ρητορικῆς πρακτικῆς. Οἱ τεχνολογοὶ καί οἱ θεωρητικοὶ τῆς ρητορικῆς ἔκαναν προσπάθεια νά περιχαρῶσουν καί θεωρητικά τή μέθοδο αὐτή, καί τήν καταχώρισαν στό ἀποδεικτικό οἰκοδόμημα τοῦ ρητορικοῦ λόγου. Ἡ πρώτη ἐμφάνιση τῆς πιθανολόγησης στήν ἀποδεικτική σημειώνεται ὅταν ἀναγνωρίζεται ὅτι μέ τή μέθοδο αὐτή προσφέρεται ἡ δυνατότητα νά βρῖσκει κανεῖς διέξοδο σέ μιᾶ συλλογιστική ἀκολουθία, ὅταν τά ἐμπειρικά δεδομένα καί τά παραδοσιακά ἀποδεικτικά στοιχεῖα ἔλειπαν ἢ ἦταν ἀνεπαρκῆ.

Ἡ ἐξέλιξη αὐτή πραγματοποιήθηκε στά πλαίσια τῆς ρητορικῆς, τόσο ὡς πρακτικῆς ἔκφρασης τοῦ λόγου στίς κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες ἀρχικά τῆς Σικελίας (μετά τήν ἀνατροπή τῶν τυραννικῶν καθεστώτων καί τήν ἔναρξη τῶν διεκδικητικῶν κινήματων κάθε μορφῆς, συνεπῶς καί τῶν δικῶν, καί τῆς ἐλεύθερης ἔκφρασης τοῦ δημόσιου λόγου), ὅσο καί ὡς θεωρίας τοῦ λόγου. Στό οἰκοδόμημα τῆς ρητορικῆς ἀποδεικτικῆς ἢ συμπερασματολόγησης ἀπό τοῦ εἰκότος παίρνει πλέον μιὰ βασική θέση στίς ἀποδεικτικές διαδικασίες πού συντελοῦνται μέ τά μέσα τῆς τέχνης τοῦ λόγου (τίς ἐντέχνους πίστεις) καί κυριαρχεῖ ἔκτοτε σέ ὅλο τό σύστημα τῆς ρητορικῆς ἀποδεικτικῆς.

Σύμφωνα μέ τίς ἐνδείξεις, ἡ πρώτη αὐτή περίοδος τῆς σικελικῆς ρητορικῆς στάθηκε ἀποφασιστική καί γιά τή δημιουργία τῆς μεθόδου τοῦ εἰκότος, ἀλλά καί γιά τήν ἐπικράτησή της ἀνάμεσα στούς ἄλλους ἀποδεικτικούς τρόπους. Ἡ ἔλλειψη κειμένων ὥστόσο ἀπό τήν περίοδο αὐτή μᾶς στερεῖ τή δυνατότητα νά διαπιστώσουμε ἄμεσα πῶς λειτούργησε τό εἶκος στόν ρητορικό λόγο καί πῶς τό κατανόησαν θεωρητικά οἱ ρήτορες καί οἱ τεχνογράφοι, πού συνδέθηκαν μέ τή χρησιμοποίησή του στήν πράξη.

Ἀπό τίς ἄλλες πληροφορίες ἐξάλλου πού ἐντάσσονται στή θεωρία τῆς ρητορικῆς ἔχουν προβληθεῖ ἔντονα οἱ παρατηρήσεις τοῦ Πλάτωνα στόν *Φαῖδρο*¹, σχετικά μέ τήν τέχνη τῆς ρητορικῆς καί τή χρήση τοῦ εἰκότος, καί ἔχουν ἀποτελέσει μέχρι σήμερα σχεδόν τήν ἀποκλειστική κριτική τῆς σικελικῆς καί σοφιστικῆς ρητορικῆς καί τῆς μεθόδου τοῦ εἰκότος. Οἱ τοποθετήσεις αὐτές τοῦ Πλάτωνα ὥστόσο, ἐκτός τοῦ ὅτι εἶναι βαλμένες σέ ἕνα πλαίσιο πολεμικῆς κατά τρόπο μεροληπτικό, δέν ἐξηγοῦν τόν τρόπο καί τήν ἀνάγκη εἰσδοχῆς τοῦ εἰκότος στό σύστημα τῆς ἀποδεικτικῆς καί, γι' αὐτό, δέν ἀναλύουν τό χαρακτήρα καί τή λειτουργία του.

Ἀπό τόν Ἀριστοτέλη (*Ρητορικῆ* 1376a 17) ἔχουμε ὥστόσο μιὰ ἄποψη πού μᾶς βοηθάει νά ἀναπαραστήσουμε τή δημιουργία τῆς πιθανολόγησης ὡς μεθόδου ἀποδείξεως: *πιστώματα δὲ περὶ μαρτυριῶν μάρτυρας μὲν μοι ἔχοντι, ὅτι ἐκ τῶν εἰκότων δεῖ κρίνειν.*² Ὁ Ἀριστοτέλης ἐδῶ ὄχι μόνο θεωρεῖ τή χρήση τοῦ εἰκότος ἀναγκαία λύση γιά νά ἀποδειχθεῖ μιὰ μαρτυρία, ὅταν λείπουν οἱ μάρτυρες, ἀλλά φτάνει καί στό σημεῖο (ὅπως δείχνει ἡ συνέχεια τοῦ κειμένου του³) νά θεωρεῖ τά εἰκότα πιό ἀξιόπιστες ἀποδείξεις ἀπό ὅ,τι οἱ μαρτυρίες τῶν μαρτύρων, οἱ ὁποῖοι μποροῦν νά ἐξαγοραστοῦν ἢ νά ψευδομαρτυρήσουν. Ἐδῶ διαφαίνεται κιόλας ἡ μεγαλύτερη ἀξιολόγηση τῶν ἐντέχνων πίστεων (ἀποδείξεων πού βασίζονται στήν τέχνη τοῦ λόγου, στίς ὁποῖες περιλαμβάνεται καί τό εἶκος) ἀπέναντι στίς ἀτέχνους πίστεις (μάρτυρες κτλ.).

Ἡ διερεύνηση τῆς ἐννοίας καί λειτουργίας τοῦ εἰκότος μπορεῖ νά ὀλοκληρωθεῖ μέ συγκριτικά στοιχεῖα ἀπό τή χρησιμοποίησή του στήν πράξη στούς πρώτους ἀττικούς ρήτορες (ιδίως στόν Ἀντιφώντα, πού βρίσκεται πιό κοντά

στή σικελική παράδοση και στή σοφιστική κίνηση), αλλά και από τήν προσμέτρηση τών θεωρητικῶν καταβολῶν τῆς μεθόδου τῆς πιθανολόγησης στούς Προσωκρατικούς ὅσο και στόν Πρωταγόρα.

Αὐτά ὅμως πρέπει νά μείνουν ἔξω ἀπό τά πλαίσια αὐτῆς ἐδῶ τῆς ἔρευνας. Θά περιοριστώ μόνο νά διατυπώσω, σχετικά μέ τήν εἴσοδο τοῦ *εἰκότος* στήν ἀποδεικτική τῆς ρητορικῆς, ἕνα συνοπτικό σχῆμα, ὡς ὑπόθεση ἔρευνας, πού θά χρησιμεύσει μετά γιά ἀναγκαῖες διαπιστώσεις και συγκρίσεις ὅταν θά ἐξετάσουμε τό θέμα στόν Γοργία.

Μέ βάση τίς σχετικά λίγες πληροφορίες πού ἔχουμε, μπορούμε νά δεχτοῦμε ὅτι ἡ μέθοδος τοῦ *εἰκότος* χρησιμοποιήθηκε γιά πρώτη φορά στόν δικανικό λόγο⁴, μέ εἰσηγητές τόν Κόρακα και τόν Τεισία. Αὐτό συντελέστηκε γιατί, πέρα ἀπό τούς ἱστορικούς λόγους, πού ὑπαινιχθήκαμε στήν ἀρχή και πού ἀποτέλεσαν τήν ἐξωτερική σύμπτωση, ἡ δικαστηριακή πρακτική προσέφερε ἀκριβῶς τίς προϋποθέσεις (λειτουργικά πλέον) και δημιουργοῦσε τήν ἀναγκαιότητα γι' αὐτό. Λέω 'ἀναγκαιότητα', γιατί νομίζω ὅτι ἡ χρήση τοῦ *εἰκότος* δέν ἦταν μιά ἐπιλογή ἀνάμεσα σέ ἄλλες ἐξίσου δυνατές και πραγματοποιήσιμες στή συγκεκριμένη περίπτωση, ἀλλά μιά λύση ἄλλης ποιότητας, συνεπῶς μή ἐναλλάξιμη μέ ἄλλα ἀποδεικτικά μέσα. Ἦταν ἡ μόνη διέξοδος, προπαντός σέ δύο περιπτώσεις: (α) ὅταν τά ἄλλα καθιερωμένα ἀποδεικτικά στοιχεῖα (μαρτυρίες, συνθήκες, ὁμολογίες κ.ἄ., ὅσα λέγονται *ἄτεχνοι πίστες*) ἔλειπαν ἢ θεωροῦνταν ἀνεπαρκή και ὑπῆρχε ἀνάγκη ὑπερέκλυψης ἢ ὑπέρβασής τους⁵, ὅπου λοιπόν τό *εἰκός* λειτουργοῦσε σέ ἀντιπαράθεση πρός αὐτά⁶, (β) ὅταν γινόταν προσπάθεια νά τοποθετηθεῖ ἡ ἀποδεικτική διαδικασία σέ πλαίσια ὅπου οἱ κύριοι τρόποι ἦταν λογικά ἐπιχειρήματα και συλλογισμοί. Μέ τήν πιθανολόγηση ὑψωνόταν ἡ ἀποδεικτική σέ ἕνα ἐπίπεδο ὅπου κυριαρχοῦσε ὁ λόγος, ἐνῶ μέ τίς *ἀτέχνους πίστες* ἡ ἀπόδειξη ἀκολουθοῦσε μερικές ἀπό πρὶν δοσμένες, κοινά ἀποδεκτές, σταθερές. Ἡ παρέμβαση τοῦ ρήτορα ἐδῶ δέν ἦταν σημαντική ἴσως και ὄχι πάντα ἀναγκαῖα, μιά και δέν χρειάζονταν ἰδιαίτερες λογικές ἐπεξεργασίες ἐπιχειρημάτων, και μιά και λειτουργοῦσαν ἄμεσα ἐμπειρικά δεδομένα (μαρτυρίες, νόμοι, ὄρκοι κτλ.).

Ἡ γεφύρωση τοῦ ἀποδεικτικοῦ κενοῦ, πού δημιουργοῦνταν ἀπό τή μή ἐγκυρότητα ἢ τή μή ἀποδοχή τών δικονομικῶν μέσων τῶν *ἀτέχνων πίστεων*, γινόταν στή συλλογιστική αὐτή διαδικασία, πού τή συνέθεταν περισσότερο ἐπιμέρους στοιχεῖα. Ἀφετηρία γιά τή δημιουργία και τή λειτουργία τοῦ *εἰκότος* ἦταν οἱ ἔννοιες τῆς ἀναλογίας και τῆς ὁμοιότητας, ὅπως ὑπῆρχαν στόν κοινό ἀκροατή. Τό *εἰκός* προϋπέθετε μιά κοινή ἀντίληψη στήν ὁποία και στηριζόταν, και μέ βάση τό περιεχόμενο τῆς κοινῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας μπορούσε ὁ ἀκροατής νά συσχετίσει ἀμέσως τό ἐπιχείρημα πού προβαλλόταν μέ τό *εἰκός*⁷. Ἡ ἀναλογία ὀδηγοῦσε στήν "ἀνασύνθεση" κάποιων

στοιχείων σέ ἓνα νέο σύνολο ἢ, μέ βάση τή θεμελιακή λειτουργία τῆς “μεταφορᾶς”, διαμόρφωνε μιὰ νέα κρίση. Ἀκόμα ἡ ἀπόδειξη πραγματοποιοῦνταν ἐκ τοῦ ἀντιθέτου⁸. Συνηθισμένη μεθόδευση πού ὀριοθετεῖ καί τή λειτουργία τοῦ ἴδιου τοῦ εἰκότος ἦταν ἡ εὐρύτερη χρήση ὑποθετικῶν συλλογισμῶν.

Σέ αὐτά ἀναγνωρίζουμε τίς ἐπιδράσεις τῶν φιλοσοφικῶν καταβολῶν τῆς ἀναλογίας, τῶν ἀντιλογιῶν καί τοῦ γνωσιολογικοῦ σχετικισμοῦ. Παράδειγμα χρήσης τέτοιων στοιχείων (συσσωρευτικά σέ παραδειγματική βάση) ἔχουμε στὸν Ἀντιφώντα καί ἰδίως στίς *Τετραλογίες*. Ἡ πιθανολόγηση λοιπόν ἦταν ἐνέργεια τοῦ ρητορικοῦ λόγου πού πραγματοποιοῦσε τήν πειθῶ στὸν ἀποδέκτη (δικαστή, ἀκροατή) μέσα ἀπὸ μιὰ συλλογιστική διαδικασία πού ἀπαιτοῦσε λογική συμμετοχή, κατανόηση καί ἀποδοχή. Μέ τήν πιθανολόγηση καί στή βάση τῆς πειθοῦς γινόταν στὸν ἀκροατή μιὰ μεταβίβαση ἑνός βαθμοῦ λογικῆς βεβαιότητας.

Μέ ὅλους αὐτούς τούς τρόπους, ὡστόσο, ὁ ρήτορας ἀπέβλεπε νά κάνει ἀποδεκτά ἐπιχειρήματα καί ἀποδείξεις πού μεταβιβάζονταν, ἐπενεργοῦσαν μέσα ἀπὸ λογικές διαδικασίες καί ἐπιδίωκαν νά ἐξασφαλίσουν τή διανοητική συμμετοχή τοῦ ἀκροατή. Ἡ ἐπιμονή τοῦ ρήτορα στή λειτουργία αὐτή τοῦ εἰκότος, νά κάνει ἀποδεκτά στὸν ἀκροατή περιεχόμενα τῆς διάνοιας, διευκόλυνε τίς περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες ἡ ἐπιδίωξη τῆς ἀπόδειξης ἦταν νά ἐπιτευχθεῖ ἡ πειθῶ, καί γιὰ θέματα πού δέν ἦταν ὅπωςδήποτε πραγματολογικά, καί ἡ πιθανολόγηση ἴσχυε τότε ἀντίθετα ἢ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τό πραγματολογικό περιεχόμενο τῆς ὑπόθεσης⁹. Στό σημεῖο αὐτό λοιπόν ἡ πιθανολόγηση ἔκλεινε καί ὀλοκλήρωνε τὸν κύκλο τῆς πειθοῦς.

Ὡστόσο αὐτή ἀκριβῶς ἡ λειτουργία τῆς πιθανολόγησης ἀποτελεῖ καί μιὰ δυνατότητα καί τρόπο μεταβίβασης γνωστικῶν μηνυμάτων. Τό εἶδος γίνεται παράγοντας ρητορικῆς ἐπικοινωνίας σέ διανοητικό ἐπίπεδο, μέ τήν ἔννοια ὅτι ὁ ρήτορας μέ τήν πιθανολόγηση (γιὰ νά πραγματοποιήσει ἀκριβῶς τήν ἐνέργεια τῆς πειθοῦς) μεταβιβάζει στὸν ἀκροατή ἓνα βαθμὸ λογικῆς βεβαιότητας, ὅπως ἀναφέρθηκε ἤδη. Ὁ βαθμὸς ἐξαρτᾶται βέβαια ἀπὸ τούς τρόπους ἐκφορᾶς τοῦ λόγου, τήν περίπτωση καί τό ἀντικείμενο πού θέλει νά “προσβάλει” ἡ ἀπόδειξη: ἂν εἶναι ἓνας ἰσχυρισμὸς τοῦ ἀντιδίκου, τό περιεχόμενο ἑνός νόμου ἢ ἡ διατύπωση μιᾶς μυθολογικῆς παράδοσης, ὅπως στήν περίπτωση τῆς *Ἑλένης* καί τοῦ *Παλαμῆδη* τοῦ Γοργία, πού θά μᾶς ἀπασχολήσει πιό κάτω.

Μέ τό κίνημα τῆς σοφιστικῆς διευρύνθηκε ἡ μέθοδος τῆς πιθανολόγησης, καθὼς οἱ γνωσιολογικές της ἀρχές, ὅπως ὁ γνωσιολογικὸς σχετικισμὸς καί ἡ ἀρχή τῶν ἀντιθετικῶν λόγων, ἔγιναν καταλύτες γιὰ τήν ὀλοκλήρωση τῆς μεθόδου τοῦ εἰκότος. Ἡ σχετικοποίηση τῆς γνώσης εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά μὴν εἶναι δεσμευτική ἢ ἀποδοχή καμιάς θέσης. Αὐτό, μαζί μέ τήν ἔννοια τῆς

αντίθεσης, άνοιξαν τό δρόμο στή θεωρητική θεμελίωση τής άμφισβήτησης καί στή δυνατότητα νά ανατρέπει κανείς κάθε δοσμένη θέση, μέ τό νά υποστηρίξει καί νά αποδεικνύει ως αποδεκτή τήν αντίθετή της. Ή τακτική αυτή έβρισκε εφαρμογή όχι μόνο όπου έλειπαν συγκεκριμένα στοιχεία, αλλά αντίθετα καί σέ περιπτώσεις όπου υπήρχαν καί συνηγορούσαν για τή δοσμένη θέση, τήν όποία ήθελε νά αντικρούσει ό ρήτορας μέ τή βοήθεια τής μεθόδου τής πιθανολόγησης καί τήν παρουσίαζε ως σχετική. Ή νέα αυτή λοιπόν μέθοδος αποδεικτικής δικαιώνεται μέ τό σκεπτικό ότι τό πιθανό μπορεί νά προβληθεί ως λογικά αποδεκτό, έφόσον κάθε αντίθετό του μπορεί νά μήν ισχύει στά πλαίσια τής σχετικοποίησής του.

Άλλά καί ή μέθοδος τής αντίθεσης, μέ τήν όποία συντελοούνταν ή ολοκλήρωση του αποδεικτικού οικοδομήματος, στηριζόταν τελικά σ' αυτή τή σχετικοποίηση τής αποδοχής των στοιχείων.

Καθώς λοιπόν τό *είκός* λειτουργούσε στά πλαίσια των αντιθετικών λόγων, διεύρυνε τό χώρο ενέργειας τής αποδεικτικής διαδικασίας. Σχετικά μέ τό σημείο αυτό ή μέθοδος τής πιθανολόγησης έμφανίζεται ανάγλυφη όχι μόνο στον Γοργία, αλλά καί στους ρήτορες τής πρώτης περιόδου, όπως στις *Τετραλογίες* του Άντιφώντα. Ο ρήτορας έδω έχει τή δυνατότητα νά διατυπώνει συγχρόνως τήν επιχειρηματολογία τόσο τής κατηγορίας όσο καί τής υπεράσπισης.

Ή λειτουργία αυτή του *είκός*, νά βοηθάει στήν πραγματοποίηση τής έννοιας τής αντίθεσης, χαρακτηρίζει κυρίως τή χρήση του στον Γοργία. Ή ύπαρξη τής μεθόδου σέ αυτόν υποδηλώνει τίς καταβολές τής παράδοσης, ιδιαίτερα τή σικελική ρητορική, τους έριστικούς καί τον Πρωταγόρα. Συγχρόνως όμως ή χρησιμοποίησή της είναι σχεδόν αναπόφευκτη στήν αποδεικτική του Γοργία. Από τή μιά μεριά συνδυάζεται μέ μερικά χαρακτηριστικά τής τακτικής του γενικά, καί από τήν άλλη μεριά έπεξηγεϊ καί δικαιολογεϊ τίς έπιλογές πού κάνει ό Γοργίας στους τρόπους απόδειξης. Στά πλαίσια τής αποδεικτικής του Γοργία προβάλλει ιδιαίτερα ως ένα από τά κύρια χαρακτηριστικά τής επιχειρηματολόγησής του ό σχηματισμός τυπικά λογικών κατασκευών πού ισχύουν ως συλλογιστικές ακολουθίες, χωρίς νά εκφράζουν όπωσδήποτε καί τήν πραγματικότητα ως προς τό αντικείμενο για τό όποιο διατυπώνονται οί κρίσεις. Παράδειγμα τέτοιων τυπικών κρίσεων έχουμε τά *όντολογικά αποσπάσματα* του Γοργία. Μέ τήν τακτική αυτή μεθοδεύει καλύτερα τήν τάση του νά ανατρέπει κάθε δοσμένη θέση καί νά υποστηρίξει τό κάθε φορά αντίθετό της¹⁰.

Μεθοδολογικά λοιπόν, καί σέ αναφορά στήν έλεατική αποδεικτική, ό Γοργίας έχει άφετηρία μιά άποφατική κρίση καί, αποδεικνύοντας ότι δέν ισχύει αυτή, αναγκαστικά καθιστά δεκτό τό αντίθετό της: “ή Έλένη είναι άθώα: διότι δέν είναι μοιχαλίσ”, “ό Παλαμήδης είναι άθώος: διότι δέν είναι προδότης”.

Αὐτό σέ τελευταία ἀνάλυση βρίσκεται στὰ πλαίσια τῆς τακτικῆς νά ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀντίθεση συνεχίζοντας τό κίνημα τῆς ἐριστικῆς καί τῶν “παράδοξων” τοῦ Ζήνωνα μέχρι τίς ἔσχατες συνέπειες. Ἐπιδίωξη τοῦ Γοργία εἶναι νά παρουσιάσει βασικά αὐτή τὴν τυπολογικὴ διαδικασία καί ὄχι νά ἀναπτύξει τό πραγματολογικὸ περιεχόμενο τοῦ θέματος. Μόνο μέ τὴν ἔννοια αὐτὴ πρέπει νά κατανοήσουμε τὴν ἀποδεικτικὴ στὸν Γοργία, πού εἶναι, ὅπως θά δοῦμε, ἡ παράσταση τῆς λειτουργίας καί τῆς δύναμης τοῦ λόγουγενικά.

Ἡ διαδικασία αὐτὴ πού λειτουργεῖ κυρίως μέ βάση τὴν ἀντίθεση ἀπαιτεῖ πάντα ὡς ἀφετηρία γιὰ τὴν ἀπόδειξη μιὰ ὑπόθεση, πού θά εἶναι τό πιθανό “ἀντικείμενο” στὴν κάθε δοσμένη θέση. Γι’ αὐτό ὁ Γοργίας κάνει εὐρύτατα χρῆση ὑποθετικῶν συλλογισμῶν.

Βασικὴ ἐπιδίωξη τοῦ Γοργία εἶναι, τέλος, μέσα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ νά παρουσιάσει τὴ δύναμη, ἀλλὰ ἐξίσου καί τίς μεταλλαγές καί τὴν παθολογία τοῦ λόγου, πού πραγματοποιεῖ τὴν πειθῶ καί μέ ἐπιδράσεις συγκινησιακές δίπλα στό δρόμο τῆς λογικῆς ἀποδοχῆς πού ἀναλύσαμε μέχρι τώρα.

Μέ βάση ὅσα εἶπαμε πρέπει νά προσπαθήσουμε τώρα νά ἐπισημάνουμε τὴ λειτουργία καί τίς διαστάσεις τοῦ εἰκότος στοὺς δύο ρητορικούς λόγους, τό *Ἑλένης ἐγκώμιον* καί τὴν *Ἡλαμῆδος ἀπολογία*. Καί οἱ δύο ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς μεθόδου καί τῆς οἰκοδόμησης τῶν στοιχείων τοῦ λόγου ἀνήκουν στοὺς δικανικούς λόγους καί μάλιστα στοὺς λόγους ὑπεράσπισης. Αὐτό δέν εἶναι χωρὶς σημασία, γιατί τὴ στιγμή πού ὁ Γοργίας παίρνει τὴ θέση τοῦ συνηγόρου ἐπιδιώκει νά ἀντικρούσει μιὰ κατηγορία, νά ἄρει τὴν ἀρνητικὴ ἔννοια “ἔνοχος”, νά φτάσει δηλ. στὴν κρίση “δέν εἶναι ἔνοχος”. Ἀποδεικτικὴ ἀφετηρία εἶναι ἡ ἀντιθετικὴ ἢ ἀρνητικὴ ἐκφορά.

Αὐτὴ ἡ τοποθέτηση στό ρόλο τοῦ συνηγόρου συνδέεται μέ τὴν ἰδιαίτερη τακτικὴ τοῦ Γοργία πού ἐπισημάνσαμε: δηλ. νά ἀποδεικνύει ὅτι δέν ἰσχύει τό ἀντίθετο μιᾶς ἀρνητικῆς διατυπωμένης θέσης (: ἔνοχος, δηλ. μὴ ἀθῶος, → δέν εἶναι ἔνοχος). Στό κείμενο τοῦ Γοργία ἡ ἀποδεικτικὴ αὐτὴ διαδικασία συντελεῖται μέ μιὰ κλιμακωτὴ ὀργάνωση τῶν ἐπιχειρημάτων, ὅπου ἡ προσπάθεια ἄρσης τοῦ κάθε σημείου τῆς κατηγορίας δημιουργεῖ ἓνα νέο σημεῖο πού πρέπει νά ἀντικρουσθεῖ. Ἡ διαδικασία αὐτὴ εἶναι πιὸ ἔντονη στὸν *Ἡλαμῆδη* καί σχετίζεται προφανῶς μέ δικηγορικὴ τακτικὴ. Συγχρόνως, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ ἐπιδίωξη τοῦ Γοργία νά ἀναιρέσει τὴν ἔνοχὴ τῆς *Ἑλένης* ἀποτελεῖ μιὰ ἐνδειξη ὅτι δέχεται τὴν πράξη της, δέν θέλει συνεπῶς νά ἀλλάξει τὴν ἐκδοχὴ τοῦ μύθου ὅπως ἔχει παραδοθεῖ, πράγμα πού ἔκανε ὁ Στησίχορος μέ τὴν παλινοδία του (ἀπ. 62 P), ἀλλὰ νά τὴν ἐρμηνεύσει διαφορετικά, δηλ. νά ἀπελευθερώσει τὴν πράξη ἀπὸ τὴν ἔνοχὴ της. Δέχεται τὴν πραγματικότητα τοῦ μύθου ὅτι ἡ Ἑλένη πῆγε στὴν Τροία, ἀλλὰ, μέ τίς αἰτίες πού προβάλλει ὅτι τὴν ἀνάγκασαν ἢ τὴν ἐπεισαν, ἀποδεικνύει ὡς εὐλογο ὅτι δέν ὑπάρχει εὐθύνη καί ἔνοχὴ γι’ αὐτό.

Μεταφέροντας τά στοιχεῖα τῆς ρητορικῆς ἐννοιολογίας πού ἀναφέραμε, θά λέγαμε ὅτι σύμφωνα μέ τήν πραγματικότητα (δηλ. τήν παράδοση τοῦ μύθου σέ ὅλα τά στάδιά της) ὑπάρχει ἡ ἐνοχή τῆς Ἑλένης, ἡ ὁποία δέν ἀνασκευάζεται ἀπό τήν ἴδια τή μορφή τοῦ μύθου. Πρέπει νά ἀποδειχθεῖ μέ ἰδιαίτερη διαδικασία. Ἄν ὁ Γοργίας ἀκολουθοῦσε τήν τακτική τοῦ Στησίχορου θά προσέφερε μιὰ νέα εἰκόνα τοῦ μύθου καί δέν θά ὑπῆρχε θέμα γιά ἀπόδειξη, γιατί θά παρουσίαζε ἔτσι διαμορφωμένο τό μῦθο ὥστε ἐξαρχῆς νά μήν ὑπάρχει ἐνοχή. Τώρα ὅμως τό ἀδιέξοδο τῶν δοσμένων στοιχείων πού “θέτουν” τήν ἐνοχή προσπαθεῖ νά τό ξεπεράσει μέ τό νά προβάλει μερικές αἰτίες, πού συνδυάζουν καί ἐξηγοῦν διαφορετικά τά στοιχεῖα πού ὑπάρχουν καί πού πιθανολογοῦν ὅτι ἡ Ἑλένη δέν εἶναι ἐνοχή. Ὅλα τά στοιχεῖα τοῦ μύθου μένουσιν λοιπόν, νέο εἶναι μόνο ἡ διαφορετική ἐρμηνεία τῶν αἰτίων, πού μέσα ἀπό τήν πειθῶ καί τήν ἀποκτημένη βεβαιότητα τοῦ ἀκροατῆ αἶρει τήν ἀντίληψη τῆς ἐνοχῆς πού μεταβιβάζει ὁ μῦθος. Τά ἐπιχειρήματα πού χρησιμοποιεῖ δέν ἔρχονται λοιπόν σέ ἀντίθεση μέ τήν πραγματικότητα τοῦ μύθου, πηγαίνουν πέρα ἀπό αὐτήν, καθώς μπαίνουν σέ μιὰ νέα συλλογιστική καί προσπορίζουν ἕνα διαφορετικό συνολικό νόημα. Ἡ διαδικασία αὐτή εἶναι συνταυτισμένη μέ τή χρήση ὑποθετικῶν ἀφετηριῶν, οἱ ὁποῖες δέν προσφέρουν “πραγματολογικές” ἐνδείξεις, ἀλλά λογικές κατασκευές πού εἰσάγουν τίς προϋποθέσεις γιά τήν ἀποδοχή σέ κάθε βαθμίδα, γι’ αὐτό δέν ἔχουν ὑπαρξή ὡς πρός τό μῦθο ἀλλά εἶναι καθαρές ἐπινοήσεις. Δέν πρέπει ἄλλωστε νά παραβλέπουμε τό γεγονός ὅτι καί στούς δύο λόγους δέν πρόκειται γιά πραγματικές περιπτώσεις, ἀλλά γιά μυθολογικές κατασκευές, δηλ. ἐπινοήσεις τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ, οἱ ὁποῖες περιέχουν ὅλα τά στοιχεῖα πού συναπαρτίζουν τό μῦθο, καί ὁ μῦθος ἀντιστοιχεῖ στό εὖρος τῆς ἐπινόησης, ἐκτός ἂν διαφοροποιηθεῖ ὡς πρός τίς παραλλαγές του. Εἶναι ὅμως μᾶλλον σίγουρο ὅτι ἡ ἐκδοχή πού ἀκολουθεῖ ὁ Γοργίας ἀντιπροσωπεύει τήν *vulgata* τῆς παράδοσης καί συνεπῶς δέν ὑπάρχουν ἄλλα στοιχεῖα τοῦ μύθου πού θά μπορούσε νά τά προσφέρει γιά νά διαφοροποιήσει τήν εἰκόνα τῆς Ἑλένης ἢ νά προσφέρει μέ αὐτά μιὰ ἄλλη ἀποδεικτική.

Θά λέγαμε ὅτι ὁ Γοργίας ἐδῶ δέν κάνει πραγματική ἀνάλυση τῆς συμπεριφορᾶς ἐνός προσώπου (Ἑλένης, Παλαμήδη), ἀλλά ἀσκεῖ κριτική σέ δύο ἱστορίες, σέ δύο κείμενα, καί προσπαθεῖ νά βρεῖ ἕνα δρόμο νά κατανοήσει διαφορετικά (ἀπό ὅ,τι ἔχει κατανοηθεῖ μέχρι τώρα) αὐτό πού ἐκφράζουν τά κείμενα αὐτά. Θά μπορούσαμε, μιλώντας εὐρύτερα, νά ποῦμε ὅτι κάνει φιλολογική κριτική.

Στήν ἀποδεικτική προσπάθεια λοιπόν, προκειμένου νά ἀναπληρώσει τήν ἀπουσία ἄλλων στοιχείων τοῦ μύθου (ἐπειδή αὐτός, στή μορφή πού τόν παίρνει ὁ Γοργίας, ἀποτελεῖ ἕνα ἀπαρτισμένο ὅλο), εἶναι ἀναγκασμένος νά χρησιμοποιήσει μιὰ γνωστική ἀναθεώρηση τοῦ νοήματός του, δηλ. νά

προκαλέσει μιὰ ἄλλη κατανόησή του. Ὁ ἀκροατής, κρατώντας τὴν εἰκόνα μέ τις παλιές διατεταγμένες, πρέπει νά φτάσει μέσα ἀπό λογικές συμπερασματολογήσεις σέ μιὰ βεβαιότητα γιά τὸ σημεῖο πού στοχεύει ὁ ρήτορας. Συνεπῶς αὐτό πού λείπει, δηλ. ἡ βεβαιότητα γιά τὴ μὴ ἐνοχή τῆς Ἑλένης, μπορεῖ μονάχα ἀπὸ τὴ διαδικασία τῆς πιθανολόγησης νά προκύψει. Ἀδυνατώντας ὁ ρήτορας νά φέρει ἄλλα συγκεκριμένα στοιχεῖα τοῦ μύθου, γιὰ τὸτε θά τὸν ἄλλαζε ὅπως ὁ Στησίχορος, εἶναι ὑποχρεωμένος νά παρουσιάσει γενικές σκέψεις πού ἰσχύουν ὡς τόποι τῆς ἀνθρώπινης ἐμπειρίας καί ὡς τέτοιοι γίνονται λογικά δεκτοί. Αὐτό ἀκριβῶς ὅμως εἶναι ἡ φύση τοῦ εἰκότος, σὲ ὅποιο συμφωνοῦν τουλάχιστο οἱ θεωρητικοί τῆς ρητορικῆς. Ἡ δυνατότητα αὐτὴ τοῦ εἰκότος πού μπορεῖ μέ λογικὴ διαδικασία νά παρακάμψει ἢ νά ἀναπληρώσει τὸ συγκεκριμένα διαπιστώσιμο, — στὴν περίπτωση ἐδῶ, τὴ σήμανση πού προκύπτει ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη ἐκφορὰ τοῦ μύθου —, εἶναι αὐτό πού βοηθάει τὸν Γοργία νά διατυπώσει μιὰ ἄλλη ἐκδοχὴ σχετικὰ μέ τὴν ἐνοχή τῆς Ἑλένης. Ἄλλωστε σύμφωνα μέ τὴν τακτικὴ του δέν τὸν ἐνδιαφέρει τὸ περιεχόμενο τοῦ μύθου (ἢ ἐξιστόρηση) ἀλλὰ ἡ εὔρεση καί παρουσίαση ἑνὸς ἄλλου νοήματός του, καί αὐτό στὴ βάση τῆς δύναμης καί τῆς λειτουργίας τοῦ λόγου. Ἡ λειτουργία τοῦ λόγου γίνεται ἐδῶ σέ ἕνα διπλὸ ἐπίπεδο συγχρόνως, καθὼς τὸν χρησιμοποιεῖ ὁ Γοργίας ὡς ὄργανο τῆς τέχνης του γιά νά τὸν δείξει νά ἐνεργεῖ μέσα στὸν ἴδιο τὸν παραδομένο μύθο. Ὁ τρόπος νά ἐπιχειρηματολογεῖ ἔτσι δέν εἶναι λοιπὸν ἀδυναμία, ἀλλὰ ἐπιλογή, ἀνάλογη μέ τὸ ἀντικείμενό του, ὅπως τὸ βλέπει καί ἐπιδιώκει νά τὸ κάνει ἀποδεκτό.

Τὸ ἄλλο σημεῖο πού ἐνδιαφέρει νά δοῦμε εἶναι σέ ποιές ἀποδεικτικὲς παραμέτρους κινεῖται τὸ εἰκὸς καί τί εἶδους ἀποδοχὴ τοῦ ἀκροατῆ πραγματοποιεῖ. Ἐχει ἤδη διαπιστωθεῖ ἀπὸ τὴν ἐρευνα¹¹ ὅτι τὸ εἰκὸς βασίζεται σέ λογικὲς κατασκευές, πού ὅμως ἐκπροσωποῦν διαφορετικὴ τακτικὴ στοὺς δύο λόγους. Στὴν Ἑλένη ὁ κύριος ἄξονας εἶναι ὅτι παρουσιάζεται ἡ δύναμη τοῦ λόγου πού ἐνεργοποιεῖ ὅμως τὴ συγκινησιακὴ πλευρὰ τῆς πειθοῦς, ἐνῶ στὸν Παλαμῖδη ἡ πειθὴ στηρίζεται στὴν καθαρὰ συλλογιστικὴ τεχνικὴ τῆς ρητορικῆς. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύεται καί ἀπὸ μιὰ ὁμοιότητα ἀποδεικτικῆς τεχνικῆς τοῦ Παλαμῖδη μέ τὸ *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος*, π.χ. στὴ διαρρύθμιση τῶν ἐπιχειρημάτων κατὰ τριάδες ἢ δυάδες. Αὐτὴ ἡ διατύπωση πού συνοψίζει συμπεράσματα τῆς ἐρευνας, δέν εἶναι λάθος, ἀλλὰ, νομίζω, δέν ἀποδίδει ἀκριβῶς τὴ διαδικασία ἐνέργειας τῆς ἀποδεικτικῆς τοῦ εἰκότος, τουλάχιστον στὴν Ἑλένη. Ἄς δοῦμε τὸ πρᾶγμα ἐντελῶς συνοπτικά.

Γιά νά ἀποδείξει ὁ Γοργίας τὴ μὴ ἐνοχή τῆς Ἑλένης σὲ ὅτι ἀκολούθησε τὸν Πάρι στὴν Τροία, πρέπει νά δείξει ὅτι αὐτὸ ἔγινε ὄχι μέ δικὴ τῆς ἐλευθερὴ βούληση ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ κάποιο ἐξαναγκασμό. Ἐπινοεῖ λοιπὸν αἰτίες

πού χωρίζονται σέ τρεῖς κατηγορίες: 1. *Τύχης βουλήμασι-θεῶν βουλευμάσι-Ἀνάγκης ψηφίσμασι* 2. *βία ἀρπασθεῖσα* 3. *λόγοις πεισθεῖσα ἢ ἔρωτι ἀλοῦσα*. Ἡ καθεμιά ἀπό τίς αἰτίες αὐτές ἔχει διαφορετικό ἀποδεικτικό βάρος.¹² Τό εἶκόσ σέ αὐτές λειτουργεῖ μέ διαφορετικά στοιχεῖα, γιατί προκαλεῖ κάθε φορά διαφορετικές διαδικασίες ἀποδοχῆς καί προσφέρει διαφορετικούς βαθμούς βεβαιότητας.

Στίς δύο πρῶτες κατηγορίες (*Τύχη-θεοί-Ἀνάγκη-βία*) τά πράγματα εἶναι καθαρά: ἡ ἀπόδειξη ὑπακούει σέ ἕναν αὐτοματισμό. Γιά τίς τρεῖς πρῶτες ἔννοιες (*Τύχη-θεοί-Ἀνάγκη*) προϋποθέτει τήν πίστη τοῦ ἀκροατῆ ὅτι οἱ δυνάμεις αὐτές ἀσκοῦν ἀναπόφευκτη ἐπιρροή, γιά τή *βία* ὅτι ἀπό τή φύση της ἀποκλείεται νά ἀφήνει πεδίο γιά ἐλεύθερη ἐπιλογή, συνεπῶς δέν ὑπάρχει εὐθύνη καί ἐνοχή στό πρόσωπο πού δρᾷ κάτω ἀπό τήν ἐπίδρασή της. Τό εἶκόσ ἐδῶ στηρίζεται στήν κοινή εὐλογία ἀποδοχῆ πού προέρχεται ἀπό μιᾶ κοινή ἀνθρώπινη πίστη, ἡ ὁποία βέβαια συνδέεται μέ μιᾶ ὀρισμένη κοινωνική στιγμή. Οἱ δύο αὐτές περιπτώσεις ὡστόσο προφανῶς δέν ἐνδιαφέρουν ἰδιαίτερα τόν Γοργία, δέν δίνουν ἔδαφος γιά ἀποδεικτική ἀνάπτυξη, γι' αὐτό τίς τελειώνει σέ δύο παραγράφους τοῦ κειμένου του. Ἡ τρίτη αἰτία ὅμως, παρόλο πού χωρίζεται σέ δύο διαφορετικά πάλι μέρη ὡς πρός τό περιεχόμενο (*λόγοις πεισθεῖσα ἢ ἔρωτι ἀλοῦσα*), ὅπου τό *ἔρωτι ἀλοῦσα* ἀναφέρεται περισσότερο στόν συναισθηματικό παράγοντα, ἀποτελεῖ ὡστόσο τό κύριο ἀντικείμενο τοῦ λόγου τοῦ Γοργία καί εἰσάγει ὡς βασική (καί κοινή καί γιά τά δύο μέρη) ἔννοια τήν *πειθῶ*. Ἐδῶ βρισκόμαστε λοιπόν στό κέντρο τῆς ρητορικῆς δεοντολογίας καί πρακτικῆς. Ἡ ἀναγνώριση τῆς ἐνέργειας τῆς πειθοῦς προϋποθέτει ἀποδοχῆ καί συμμετοχῆ τοῦ προσώπου. Πρέπει ὡστόσο νά ὑπογραμμιστεῖ ὅτι ὁ Γοργίας παρουσιάζει τήν πειθῶ νά ἐνεργεῖ καί στίς δύο κατευθύνσεις. Δηλ. καί στό ἐπίπεδο ὅπου λειτουργεῖ σέ συγκινησιακό πεδίο, ἀλλά καί στό καθαρά λογικό, ὅπου εἶναι ἡ κατεξοχήν περιοχῆ τοῦ λόγου, σέ σημερινή ἔκφραση. Ὁ Γοργίας ὁ ἴδιος βέβαια δέν κρατάει ἕνα πεδίο ἀποκλειστικά γιά τό λόγο ὡς ἐνέργεια λογική, γιατί τοῦ προσγράφει καί ἐνέργεια στό συγκινησιακό πεδίο. Καί ἀναφερόμαστε στή θέση του ὅτι γιά νά μὴν ὑπάρχει ἐνοχή ἢ πειθῶ ἐνεργεῖ μέ ἀπάτη, ἡ ὁποία ἐνεργεῖ καί αὐτή ὡς ἕνα εἶδος γνωστικοῦ βιασμοῦ (ἄλλωστε ὁ λόγος εἶναι μέγας δυνάστης *Ἐλένη*, 8). Ἡ ἀπάτη αὐτή πραγματοποιεῖται γιατί ὁ λόγος (συνδυάζοντας ἀκριβῶς τίς δύο πλευρές πού ἀναφέραμε), στά πλαίσια μιᾶς πειθοῦς πού ἐνεργεῖ στό συγκινησιακό πεδίο, ἀσκεῖ γοητεία καί μαγεία ἀλλά καί ἡδονή (ὅπως καί στήν ποίηση), καί ἐπιδρᾷ στήν ψυχῆ ὅπως τά φάρμακα ἀσκοῦν μιᾶ βιολογική ἐπίδραση στό σῶμα. Ἐδῶ πρόκειται ἀναμφίβολα, πέρα ἀπό γνωστούς τόπους, γιά ἐπιχειρήματα μεταφερμένα ἀπό τήν περιοχῆ τῆς ἱατρικῆς πού περιγράφουν τή θεραπευτική ἐπενέργεια τοῦ λόγου. Σέ ἕνα ἄλλο ἐπίπεδο ἡ πειθῶ λειτουργεῖ στήν περιοχῆ τῆς δόξης¹³,

πού εἶναι ἀσταθής καὶ ἀπατηλή καὶ ὁ λόγος σὲ αὐτὴ τὴ μορφή πειθοῦς ἐξαντλεῖται στό νά εἶναι μόνο συνθεμένος σύμφωνα μέ τούς κανόνες τῆς τέχνης, χωρὶς πραγματολογικό περιεχόμενο. Οἱ διαστάσεις, οἱ ιδιότητες καὶ ἐνέργειες αὐτοῦ τοῦ λόγου ἐξηγοῦν καὶ δικαιολογοῦν τὴν πράξη τῆς Ἑλένης καὶ τῆς ἀφαιροῦν τὴν ἐνοχή.

Ὁ Γοργίας προσπάθησε νά πλησιάσει τὸ στόχο του, δηλ. νά ἀποδείξει τὴ μὴ ἐνοχὴ τῆς Ἑλένης, ἀπὸ διάφορες πλευρές. Ἡ ἀποδεικτικὴ του στηρίχτηκε βασικά στό νά προβάλει ὡς κύρια αἰτία τὴν πειθὴ πού ἄσκησε ὁ λόγος. Σὲ ἓνα σύστημα ἀλυσιδωτῶν συνδεόμενων δικαιολογήσεων ἐμφάνισε τὴ λειτουργία τῆς πειθοῦς στὴν Ἑλένη ὡς ἀπάτη, ὡς συγκινησιακὴ ἐπιρροή, ὡς γοητεία, ὡς ἡδονή. Αὐτὰ τὰ φαινόμενα προσδιορίζουν μέ ποιό τρόπο ὁ λόγος ἄσκησε τὴν πειθὴ στὴν Ἑλένη. Καθὼς ὅμως ὁ Γοργίας τὰ παρουσίασε ὡς πιθανολογήσεις στὸν ἀκροατὴ, συνέδεσε αὐτὲς τίς πιθανολογήσεις ἀναγκαστικά μέ λογικὲς διεργασίες πού κάνει αὐτὸς προκειμένου νά τίς κατανοήσει ὡς ἐξηγήσεις καὶ νά φτάσει στὴ δικαιολόγηση τῆς πράξης τῆς Ἑλένης. Ἐδῶ διαφαίνονται δύο ἐπίπεδα τῆς λειτουργίας τοῦ λόγου καὶ τοῦ εἰκότος καὶ πρέπει νά τὰ διαχωρίσουμε μέ σαφήνεια.

Τὸ εἰκὸς λοιπόν, ἐνῶ ἀποτελεῖται ἀπὸ παραμέτρους πού βρίσκονται βασικά (ὡς πρὸς τὸ ὑποκείμενο τοῦ μύθου) στό συγκινησιακὸ ἐπίπεδο (στό *monere* καὶ *delectare* τῆς ρητορικῆς θεωρίας), μεσιτεύει στὸν ἀκροατὴ μιὰ διανοητικὴ - γνωστικὴ ἀποδοχὴ (τὸ *docere*).

Στὸν *Παλαμῆδη* ἡ διαδικασία εἶναι πιὸ ἀπλή, μέ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ καθαρὰ δικανικὴ μορφή τοῦ λόγου συνεπάγεται μιὰ ἀποκλειστικὴ χρῆση λογικῶν στοιχείων κατὰ τὴν ἐπιχειρηματολόγηση. Στό λόγο αὐτὸν ἀποτυπώνεται τὸ διανοητικὸ συλλογιστικὸ στοιχεῖο πιὸ ἔντονα ἀπὸ ὅ,τι στὴν *Ἑλένη* χωρὶς φυσικά νά λείπει ἐκεῖ τελείως.¹⁴ Καὶ ἐδῶ διαπιστώνουμε ὅτι τὸ κύριο ἐνδιαφέρον εἶναι νά καταδειχθεῖ ἡ δύναμη τῶν τυπικῶν λογικῶν ἀκολουθιῶν, πού στὴ διάπλεξή τους κάνουν λογικὰ ἀναγκαστικὸ ἓνα συμπέρασμα, χωρὶς νά ὑπάρχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ πραγματολογικὸ περιεχόμενο στό σύνολό του.¹⁵ Ἔτσι δὲν ἐξετάζεται ἡ ἀξιοπιστία τοῦ γενικοῦ συμπεράσματος πού ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς ἐπιχειρηματολογίας τοῦ Παλαμῆδη ὅτι στό στρατόπεδο σὲ καιρὸ πολέμου δὲν μπορεῖ νά ὑπάρξει προδοσία.

Τὸ εἰκὸς¹⁶ πραγματοποιεῖται μέσα ἀπὸ μιὰ σειρά ἀλυσιδωτῶν ὑποθέσεων (διαπιστώσαμε πρὶν τὴν ὁμοιότητα μέ τὰ *ὄντολογικὰ ἀποσπάσματα*) πού γλωσσικά ἐκφράζονται κυρίως μέ τὴ μορφή ἐρωτημάτων. Ἡ κλίμακα ἀνοίγει ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω, ἀπὸ γενικὲς κρίσεις σὲ εἰδικές, ὅπου κάθε ὑπόθεση αἴρεται γιὰ νά ἰσχύσει ἢ ἐπόμενη ὡς προϋπόθεσή της, μετὰ αἴρεται καὶ αὐτὴ κ.ο.κ. μέχρι νά ἀρθεῖ καὶ ἡ τελευταία δυνατὴ πού μπορεῖ νά σκεφτεῖ κανεὶς καὶ ἔτσι συλλογιστικὰ ἢ τελευταία ἄρση ἀνάγεται πάλι στὴν ἀφετηρία.¹⁷ Ἡ ἀποδεικτικὴ λειτουργεῖ ἐδῶ λοιπόν στὴν καθαρὰ συλλογιστικὴ τῆς μορ-

φή, καί ἡ πιθανολόγησι μεσιτεύει μιά ἀναγκαστικά λογική ἀποδοχή. Καθώς τό κέντρο βάρους δέν πέφτει λοιπόν στήν παράθεσι νέων πραγματολογικῶν στοιχείων, προφανῶς γιατί ἀπό τό μύθο δέν ὑπάρχουν ἢ γιατί ὁ Γοργίας νομίζει ὅτι οἱ τυχόν παραλλαγές δέν ἔχουν ἀποδεικτική ἰσχύ,¹⁸ ἔχουμε καί ἐδῶ τή λειτουργία τοῦ *εἰκότος* γιά γεφύρωσι τοῦ ἀδιεξόδου ἀπό ἔλλειψι πραγματικῶν στοιχείων.

Ἡ ἀποδεικτική στόν *Παλαμῆδη* βρίσκεται λοιπόν κοντά στή λογοκρατία τῆς πρώτης ρητορικῆς, καί ἀπό ἀποψη μεθόδου θά μπορούσαμε νά θυμηθοῦμε ἔντονα π.χ. τίς *Τετραλογίες* τοῦ Ἀντιφώντα.

Εἶδαμε ὅτι ἡ πιθανολόγησι στόν ρητορικό λόγο χρησιμοποιοῦνταν γιά νά ἀναπληρώσει ἓνα ἀποδεικτικό κενό. Τό *εἰκός* στήν περίπτωσι αὐτή λειτουργοῦσε, θά λέγαμε, ὡς ἓνα ξεπέρασμα τοῦ *οὐκ οἶδα* μέ ἀντικειμενική ἐπιδίωξι νά ἐξασφαλίσαι μιά μορφή λογικῆς βεβαιότητας καί γνώσις, δηλ. τό *οἶδα*. Αὐτή ἡ πορεία ἀνάμεσα στά *οὐκ οἶδα* - *οἶδα* νομίζω ὅτι δέν ὑπάρχει στήν προσπάθεια τοῦ Γοργία.

Βέβαια τή στιγμή πού χρησιμοποιεῖ τή μέθοδο τοῦ *εἰκότος*, λειτουργεῖ ἢ διαδικασία ὑπέρβασις τῶν λογικῶν κενῶν γιά νά δημιουργηθεῖ μιά λογική ἀποδοχή. Ὡστόσο στό κέντρο τῆς ἐπιδίωξις τοῦ Γοργία δέν βρίσκεται ὡς πρόθεσι ἢ ἐξασφάλισι μιᾶς πραγματολογικῆς γνώσις ἢ βεβαιότητας, δηλ. ἡ φροντίδα του εἶναι πέρα ἀπό μιά οὐσιαστική ἀντιμετώπισι τῆς ἀντίθεσις *οἶδα* - *οὐκ οἶδα*. Αὐτό προκύπτει ὄχι μόνο ἀπό τήν τάσι του στό μηδενισμό, ὅπου, ὅπως φαίνεται καί ἀπό τά ὄντολογικά ἀποσπάσματα, ἀρνεῖται καί τό *εἶναι* καί τό *μὴ εἶναι*, καί πού ἀναλογικά θά σήμαινε καί ἐδῶ ἄρνησι καί τῶν δύο ὅρων τῆς ἀντίθεσις *οἶδα* - *οὐκ οἶδα*. Ἀκόμα, ὁ λόγος αὐτῆς τῆς τοποθέτησις δέν εἶναι κυρίως τό γεγονός ὅτι τουλάχιστον στούς δύο αὐτούς λόγους τό ἀντικείμενο, ὄντας περιεχόμενο τοῦ μύθου, δέν εἶναι ὑπαρκτό, — εἶναι μιά κατασκευή — καί συνεπῶς δέν δημιουργεῖται πρόβλημα νά διαφοροποιηθεῖ ἢ σχέσι ἀναγνώστι ἢ ἀκροατῆ ἀπέναντί του μέσα ἀπό μιά πραγματική γνώσι. Αὐτό πού ἐπιδιώκει ὁ Γοργίας ἐδῶ καί τό μεθοδεύει μέ τή χρῆσι τῆς ἀποδεικτικῆς τοῦ *εἰκότος*, πράγμα πού μποροῦμε θετικά νά ἐπαληθεύσουμε, εἶναι κάτι ἄλλο. Ἡ προσπάθειά του ἀποβλέπει βασικά νά καταδείξει τή διαδικασία ἐνέργειας τοῦ λόγου, πού μέ τίς διάφορες δυνατότητές του καί τούς διάφορους ὅρους χρησιμοποίησις του μπορεῖ νά ἄρει κάθε θέση, καί ἡ δυνατότητα αὐτή τῆς ἄρσις γίνεται αὐτοσκοπός.

Ἡ ἀνάλυσι αὐτή μᾶς ὀδηγεῖ τελικά στά ἐσωτερικά τοῦ ἐργαστηρίου τῆς λογικῆς καί τῆς χρῆσις τοῦ λόγου¹⁹, στήν ἀποδεικτική διαδικασία καί στήν τέχνη τῆς πειθοῦς, μέ τό νά μᾶς καταδείξει ὄχι μόνο αὐτό πού θεωρεῖται κανονικότητα τοῦ λόγου, ἀλλά καί ὅλες τίς ἀποκλίσεις καί τούς διαφορετικούς συνδυασμούς πού συνιστοῦν τήν παθολογία τοῦ λόγου, καί νά μᾶς καταγράψει τίς συντεταγμένες τῆς συμπεριφορᾶς του. Ἡ συνειδητοποίηση τῶν μορφῶν

παθολογίας καὶ συμπεριφορᾶς τοῦ λόγου, καὶ συνεπῶς τῆς ἀλυσίδας τῶν δυνατοτήτων του, πού στήν ἀντίληψη τοῦ Γοργία πηγάζουν καὶ μεσιτεύονται ἀπὸ τὸν γνωσιολογικὸ σχετικισμό, δίνει τὴ δυνατότητα τῆς χρήσης τοῦ λόγου ὡς ὄργανου προσαρμογῆς στὶς κατάλληλες καταστάσεις ἀλλὰ καὶ διευθέτησης καὶ πρόκλησης τῶν καταστάσεων αὐτῶν σύμφωνα μὲ μιὰ ὑποκειμενικὴ ἐπιδίωξη: δίπλα σ' αὐτὸ πού μπορεῖ νὰ ἐπιδιωχθεῖ ἀντικειμενικά, δημιουργεῖται ἡ ὑποκειμενικὴ δυνατότητα πρόσβασης στὰ πράγματα καὶ διάθεσης πρὸς αὐτὰ ἢ δυνατότητα νὰ ὑπολογίσει ὁ ρήτορας καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἀκροατῆ συγχρόνως.

Πρόκειται γιὰ τὴν ἔννοια τοῦ *καιροῦ*²⁰ πού συνδέεται μὲ τὸ *εἰκὸς* ὡς ἡ ἀντίθετα παραπληρωματικὴ πλευρὰ. Ὁ *καιρὸς* εἶναι δηλ. ἡ ἔσχατη συνέπεια τῆς ἐνέργειας τοῦ *εἰκότος*, ὅπου στὶς ἀνοιχτὲς δυνατότητες πού προσφέρει αὐτό (καὶ πού εἶναι λίγο - πολὺ ἀντικειμενικὲς) προστίθεται ὁ συνυπολογισμὸς τῆς ἐτοιμότητος - διάθεσης τοῦ ὑποκειμένου²¹ σὲ ἄμεσο συνδυασμὸ μὲ τίς συνθήκες πού ἐπικρατοῦν κάθε φορά.

Μὲ τὴν ἔννοια τοῦ *καιροῦ* μπαίνουμε ὅμως ἴσως περισσότερο στήν ἄλλη διάσταση τῆς ρητορικῆς, στήν ἐπικοινωνία καὶ στήν πράξη. Αὐτὴ ἡ θεματικὴ ὅμως βρίσκεται πέρα ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς ἔρευνας αὐτῆς.

Κ.Ε.Ε.Ε.Σ. τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Σημειώσεις

Πιθ αν ό τ η τ α καὶ π ι θ αν ο λ ό γ η σ η χρησιμοποιοῦνται στήν τρέχουσα σημερινή σημασία τους καὶ ὄχι μὲ τὴν ἀμφισημία πού εἶχε ἡ ἔννοια *πιθ αν ός* στήν ἀρχαιότητα, ὅπου σήμαινε καὶ *πειστικός*.

1. Βλ. 272d4 - e1 καὶ e2 κ.έ.: *οὐδὲ γὰρ αὐτὰ (τὰ) πραχθέντα δεῖν λέγειν ἐνίοτε, ἐὰν μὴ εἰκότως ἢ πεπραγμένα, ἀλλὰ τὰ εἰκότα, ἐν τε κατηβορία καὶ ἀπολογία, καὶ πάντως λέγοντα τὸ δὴ εἰκὸς διωκτέον εἶναι, πολλὰ εἰπόντα χαίρειν τῷ ἀληθεῖ.* Ὁ Πλάτων ἐδῶ περιγράφει προφανῶς μιὰ δικηγορικὴ πρακτικὴ, καὶ μάλιστα μὲ ἔντονη εἰρωνεία, ἢ ὁποῖα ἐκμεταλλεύεται τὸ γεγονός ὅτι ἡ πιθανολόγηση μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ πέρα ἀπὸ τὰ ἐμπειρικὰ δεδομένα καὶ νὰ εὐνοήσῃ συνεπῶς μιὰ κακόβουλη ἀπόκρυψη (προφανῶς ἐνοχοποιητικῶν) στοιχείων καὶ τὴν προβολὴ πιθανῶν. Τὸ ἐνδεχόμενον ὅμως νὰ ἀποκαλύψῃ ὁ ἀντίπαλος τὴν ἀπόκρυψη εἶναι ἀνοιχτό καὶ συνεπῶς δὲν θά βοηθοῦσε αὐτόν πού θά προτιμοῦσε τὸ πιθανὸ ἀντὶ γιὰ τὸ ἀληθές, ἐφόσον τὸ δεύτερον ἦταν ἀποδείξιμο. Αὐτὸ φαίνεται νὰ μὴν τὸ συνυπολογίζει ἢ παρατήρηση τοῦ Πλάτωνα.

2. Ἡ ἀποψη αὐτὴ διατηρεῖται στὴ θεωρία τῆς ρητορικῆς, βλ. Διον. Ἀλικαρν. 10,16 σελ. 371,18 U.R.: *μέγιστον δὲ καὶ ἀλογώτατον ἐκεῖνο τὸ μὴ*

δεῖν ἐξ εἰκότων κατηγορεῖν· τοῦτο γὰρ παντάπασι στοχασμὸν ἀναιρεῖ, ὃ περ μέγιστον δικανικῆς ιδέας μέρος· αἱ γὰρ πλεῖσται δίκαι ἐκ τῶν εἰκότων κρίνονται.

3. Βλ. 1376a19 κ.έ.: καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἐξαπατῆσαι τὰ εἰκότα ἐπὶ ἀοργησίῳ, καὶ ὅτι οὐχ ἀλίσκεται τὰ εἰκότα ψευδομαρτυριῶν· ἔχοντι δὲ πρὸς μὴ ἔχοντα, ὅτι οὐχ ὑπόδικα τὰ εἰκότα, καὶ ὅτι οὐδὲν ἂν ἔδει μαρτυριῶν, εἰ ἐκ τῶν λόγων ἱκανὸν ἦν θεωρῆσαι. Θὰ ἔλεγε κανεῖς ὅτι ἐδῶ καὶ ἰδίως μέ τὴν τελευταία φράση ἔχουμε σχεδόν ἀκριβῶς τὴν ἀντίστροφη ἀποτίμηση τῶν δικονομικῶν καὶ ἀποδεικτικῶν μέσων ἀπὸ ὅ,τι σέ κάποιες μεταγενέστερες ἢ καὶ σημερινές περιπτώσεις, ὅπου ἡ μαρτυρία ἀποκτάει σχεδόν ἀπόλυτα ἀποφασιστικὴ ἢ τουλάχιστο ρυθμιστικὴ σημασία στὴν ἀπόδειξη.

4. Βλ. O. Gigon, *Ursprung der griechischen Philosophie*, Basel 1968, 251.

5. Ἡ πιθανολόγηση μπορούσε ἀκόμα νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς διέξοδος ἀνάγκης, γιὰ νὰ ἀντιμετωπιστοῦν οἱ συγκεκριμένες μαρτυρίες, ὅταν δὲν εἶχε ὁ ἀντίδικος νὰ ἀντιπαραθέσει δικές του· βλ. G. Kennedy, *The Art of Persuasion in Greece*, Princeton 1963, 89.

6. Ἀντιπαραθέση τοῦ εἰκότος πρὸς τίς ἀτέχνους πίστεις στὸν Ἀντιφώντα, *Τετραλ.* Αδ8, ὅπου στὰ εἰκότα ἀντιπαρατίθεται ἔργον μέ τό ὅποιο ἐννοεῖ τίς ὁμολογίες τῶν δούλων μετά ἀπό βασανιστήρια (= βάσανοι).

7. Ἡ ἀπόδειξη ἐκ τοῦ εἰκότος γινόταν ἔτσι πιθανή ἀπό τό χαρακτήρα τοῦ εἰκότος, νὰ μπορεῖ νὰ ἀνακαλέσει στό σκεπτόμενο ὑποκείμενο παραστάσεις τῆς κοινῆς ἐμπειρίας, βλ. Ἀριστοτ. Ἀναλ. πρότ. Β 70a3: εἰκὸς ἐστὶ πρότασις ἐνδοξος· ὃ γὰρ ὡς ἐπὶ τό πολὺ ἴσασιν οὕτω γινόμενον ἢ μὴ γινόμενον ἢ ὄν ἢ μὴ ὄν, τοῦτ' ἐστὶν εἰκός, *Ρητορ.* 1357a34 τὸ μὲν γὰρ εἰκός ἐστὶ τό ὡς ἐπὶ τό πολὺ γινόμενον. Ἀνάλογα καὶ ὁ Ἀναξιμ. Τέχν. ρητ. 7,4 1428a26 κ.έ. 14,1 1431a26: τοῦ μὲν εἰκότος ἔχουσιν αὐτοὶ οἱ ἀκούοντες ἐννοιαν.

8. Τό ὅτι τό εἰκός λειτουργεῖ καὶ στή βάση τῶν ἀντιλογιῶν ἀνάγεται στὴν κυκλικὴ δημιουργία τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἡράκλειτου καὶ στίς ἀνινομίες τοῦ Ζήνωνα, βλ. W. Süß, *Ethos. Studien zur älteren griechischen Rhetorik*, (Leipzig 1910) Aalen 1975,3.

9. Παράδειγμα σέ αὐτό, ἐκτός ἀπὸ τὸν Γοργία, πού θὰ δοῦμε πῶς κάτω, ἀποτελεῖ καὶ ὁ Ἀντιφώντας, ὅταν π.χ. στή Β *Τετραλογία* τὴν ἐνοχὴ γιὰ τό φόνο δέν τὴν ἐξαρτᾶ ἀπὸ τὴν πράξη πού προξένησε τό φόνο, δηλ. τὴν ἐνέργεια τοῦ παιδιοῦ πού πέταξε τό ἀκόντιο, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄκαιρη ἐνέργεια τοῦ θύματος, νὰ βρεθεῖ κάτω ἀπὸ τὴν φορὰ τοῦ ἀκοντίου. Ἀπὸ ὅ,τι βλέπω ὁ Ἀντιφώντας, στὰ λόγια τοῦ κατηγορουμένου, μεταθέτει τελείως τὴν εὐθύνη στό θύμα καὶ δέν μιλάει καν γιὰ ἀκούσιο φόνο: βλ. R. Maschke, *Die Willenslehre im griechischen Recht*, Berlin 1926,73 κ.έ. Ἀνάλογα βρίσκουμε καὶ στὴν *Τετραλ.* Αβ8, ὅπου τό εἰκός ἀντιπαρατίθεται πρὸς τό ἀληθές καὶ ἀποτελεῖ πάλι μιὰ δυνατότητα στὴν ἀποδεικτικὴ διεγκυστίνδα τῶν διαδίκων.

10. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Γοργία σχετίζεται στὸ σημεῖο αὐτὸ προφανῶς μέ τή μέθοδο τοῦ Παρμενίδη, ὅπου μιά θέση ἀποδεικνύεται μέ τήν κατάρριψη τῆς ἀντίθετῆς τῆς. Βλ. C.M.J. Sicking, *Gorgias und die Philosophen*, στὸν τόμο *Sophistik* (ἐκδ. C.J. Classen, Darmstadt 1976), 393· Gigon, ὅ.π. 251.

11. Βλ. κυρίως W. J. Verdenius, *Gorgias' Doctrine of Deception*, στὸν τόμο *The Sophists and their Legacy*, ἐκδ. G.B. Kerferd, Wiesbaden 1981, 116 - 128, C.P. Segal, *Gorgias and the Psychology of the Logos*, HSCP 66, 1962, 99 - 155. Συνήθως χωρίζουν τίς δύο αὐτές τάσεις καί συχνά τίς ἀντιπαραθέτουν. Νομίζω ὅτι πρόκειται ἀπό τήν πλευρά τοῦ Γοργία γιά τακτική παρουσίασης τῶν διαφόρων δυνατοτήτων καί θά ἔλεγα, μαζί μέ τόν Dupréel, *Les Sophistes*, Neuchâtel 1948, 75, ὅτι εἶναι μέρος ἢ ἀπόψεις τῆς θεωρίας τοῦ λόγου, πού σίγουρα ἐπιδίωκε νά παρουσιάσει ὁ Γοργίας μέ τά παιδαγωγικά του παραδείγματα. Πρέπει νά ποῦμε ὅτι τό κοινό σημεῖο πού ἐνώνει τίς διαφορετικές ἐκφράσεις τοῦ λόγου δέν τονίζεται καθαρά στούς ἐρευνητές.

12. Ὁ Süß, ὅ.π. 50, ἀρκεῖται μόνο νά παρατάξει *εἰκότα, τύχη, βία, λόγος, ἔρως*, χωρίς νά διαφοροποιεῖ τή λειτουργία τους.

13. Βλ. Süß, ὅ.π. 52.

14. Süß, ὅ.π. 59. Ὁ Verdenius ὅ.π. σελ. 118 σημ. 17 καί ὁ Segal, ὅ.π. σελ. 117 - 118 (passim) τονίζουν τή διαφορά ἀνάμεσα στήν *Ἑλένη* καί τόν *Παλαμῆδη*, πού ὅμως δέν εἶναι διαφορά μεθόδου τοῦ Γοργία, ἀλλά προβολή διαφορετικῶν ὄψεων τῆς λειτουργίας τοῦ λόγου. Βλ. καί πρὶν σημ. 11.

15. Ἐκθεση τῆς ἀποδεικτικῆς διαδικασίας βλ. στὸν E. Bux, *Gorgias und Parmenides*, *Hermes* 76, 1941, 393 - 407.

16. Ὅπως φάνηκε ἐδῶ σέ ὅλη τήν ἐκθεση, τό *εἰκὸς* δέν τό βλέπουμε μόνο στήν ἐμφάνιση τῆς λέξης στό κείμενο τοῦ Γοργία, ἀλλά σέ μιά γενικότερη χρήση του ὡς ἔννοιας πού διαπερνάει ὅλη τήν ἀποδεικτική μέθοδο καί διαδικασία. Ἡ διάρθρωση τοῦ λόγου καί τῆς ἐπιχειρηματολογίας στὸν Γοργία προδίνει τή χρήση τῆς τεχνικῆς τοῦ *εἰκότος*, βλ. καί Süß, ὅ.π. 56. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή νομίζω ὅτι δέν ἐκτίμησαν σωστά τή λειτουργία του ὁ F. Blass, *Attische Beredsamkeit* (Leipzig 1887) Hildesheim 1972, I 78 καί ἡ K. Συνοδινοῦ, *Ἔοικα - εἰκὸς καί συγγενικά ἀπό τόν Ὅμηρο ὡς τόν Ἀριστοφάνη*, Ἰωάννινα 1981, 130, ὅταν τή χρήση τήν ἀναφέρουν μόνο στή ρητὴ λεκτικὴ του χρησιμοποίηση. Οἱ ἔννοιες ἐξάλλου δυνατόν - ἀδύνατον κτλ. στὸν Γοργία δέν εἶναι ἀντιπαραθετικές, ὅπως ὑπονοεῖ ὁ Blass, ἀλλά ἀκριβῶς στή συλλογιστικὴ τοῦ Γοργία ἀνήκουν στήν περιοχή τοῦ πιθανοῦ, ὡς τά ἔσχατα ἄκρα τῆς ὀριοθέτησής του.

17. Πρβλ. Schmid-Stählin, *Griechische Literaturgeschichte*, München 1940, I,3 σελ. 61/2. Ἡ παράθεση τῶν ἐπιχειρημάτων ἀκολουθεῖ κατὰ τριάδες καί ἡ τεχνικὴ αὐτὴ εἶναι ἀντίστοιχη μέ αὐτὴ τοῦ *Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως* (βλ. καί Blass, ὅ.π. 78).

18. Μιά παραλλαγή τοῦ μύθου μέ ἄλλα ἐπιχειρήματα, πού προέρχονται μᾶλλον ἀπό τήν περιοχή τοῦ θαυμαστοῦ, μᾶς δίνει ὁ Ἀλκιδάμας, ὁ μαθητής τοῦ Γοργία, βλ. Radermacher, *Artium Scriptores*, Β XXII 16 σελ. 141 κ.έ. μέ τόν τίτλο “Ὀδυσσεύς”.

19. Ὅπως σημειώθηκε πρὶν (σημ. 11) οἱ ἐρευνητές ἐπιμένουν νά κρατοῦν χωριστά τίς δύο αὐτές τάσεις καί νά τίς παρουσιάζουν ὡς δύο μεθόδους καί μάλιστα σέ ἀντιπαράθεση, π.χ. Segal, 123, πού ἀντιπαραθέτει “πειθῶ” καί “τέρψη” πρὸς τήν “ἀλήθεια” καί “γνώση” μέ ἀναφορά στήν *Ἑλένη*, 5 καί 13. Ἡ ἀναφορά στό πρῶτο παράθεμα παρανοεῖ τό κείμενο τοῦ Γοργία. Τό δεύτερο παράθεμα ἔχει τήν ἔννοια ὅτι τονίζεται ἡ δύναμη τῆς πειθοῦς πού μπορεῖ νά στηρίζεται — ἰδίως στόν δικανικό λόγο — στήν τέχνη τοῦ λόγου καί ὄχι στό πραγματολογικό περιεχόμενο, συνεπῶς στήν ἀλήθεια, τῆς ὑπόθεσης. Δέν πρόκειται γιά τήν ἀλήθεια γενικά στό φιλοσοφικό της νόημα. Ἡ ἐνότητα βρίσκεται στή θέση τοῦ Γοργία ὅτι ὁ λόγος ἀποτελεῖ καί ἐμπεριέχει ἀνάμεσα στά ἄλλα καί ἓνα σύνολο ἐνεργειῶν καί δυνατοτήτων πού μποροῦν νά δράσουν μέ προσαρμογή σέ κάθε δοσμένη περίπτωση ἀλλά καί πέρα ἀπό κάθε συγκεκριμένο περιορισμό, γι’ αὐτό καί μπορεῖ ὁ ρήτορας νά ἀποδείξει τήν κάθε θέση.

20. Βλ. J. Martin, *Antike Rhetorik*, München 1974, σελ. 55, σημ. 26, πρβλ. Σώπατρος στόν Ἑρμογένη (Rhet. Gr. V p. 7, 9 κ.έ. W).

21. Πρβλ. Süß, ὄ.π. 18/19, ὅπου καί τό σχετικό παράθεμα ἀπό τόν Διον. Ἀλικαρνασ.: ὁ καιρός ἀντιπροσωπεύει μιά ὑποκειμενική θεώρηση σέ ἀντιδιαστολή πρὸς τό ἀντικειμενικό λογοκρατικό εἶκόσ. Στόν Γοργία ἡ ἔννοια τοῦ καιροῦ σχετίζεται ἢ προκύπτει ἀπό τήν τάση του νά παρουσιάζει ὡς ἀποδείξιμες θέσεις πού βρίσκονται πέρα ἀπό κάθε κοινή πείρα· μέ αὐτό ἐπιδίωκε νά δείξει τή σχετικότητα τῆς ἐμπειρικής ἀποδοχῆς. Ἡ γνώση ὅπως καί ἡ ἀποδοχή μιᾶς θέσης εἶναι ἔτσι ζήτημα ἀναλογίας καί ἀναφορᾶς, οἱ ὁποῖες ὀδηγοῦν στήν ἔννοια τοῦ ὑποκειμενικοῦ καιροῦ.